

מתקוונים לאתיקה בצילום דיגיטלי

דר' עידית אבני ודר' אברום רותם יוני 2018

האתגר

במאמר זה אנו פונים אל כל אדם שמצלם, לעצור ולחשוב רגע לפני ההקלקה במצלמה. המבט המצלם, כמו גם המבט המתבונן, הוא מפגש אנושי שכרוכה בו משמעות אישית, למצלם ולמצולם. במפגש זה מעורבים רגשות, מחשבות, אמונות, תפיסות מציאות וכושר אבחנה, ויש בו השלכות על תרבות, חברה וערכים. אנו מזמינים אתכם לעצור רגע לפני ההקלקה, לשהות לפני פרסום והפצת התצלום, ולהבין שאתיקה וכבוד האדם תלויים בקצות אצבעותיכם.

ההבטים האתיים המפורטים במאמר, המתמקדים בצילום דיגיטלי גם במרחב המקוון (מרחב ברשת), אינם מתווה תיאורטי אלא אתגר להתנהלות אתית, שהגברת המודעות להשלכותיה ואימוצה בפועל, יסייעו להיטיב ולקדם תרבות מכבדת.

ההקלקה במצלמה נעשתה נגישה וזמינה בשגרת החיים. הצילום הדיגיטלי הביא עמו מהות חדשה של הצילום ושל תוצר הצילום – התצלום. לצילום כיום לא נדרש התקן מיוחד מעבר למצלמה המותקנת בטלפון הנייד, המצוי כמעט בידי כל אחד סביבנו, ובפועל – אצל חלק גדל והולך מכלל אוכלוסיית העולם. לצילום כיום לא נדרשת מיומנות מיוחדת, התוצר מידי, ניתן לעריכה, שיתוף, הפצה ופרסום מידי באינספור פלטפורמות ברשת. לא רק האצבע מקליקה. המצלמה אף יצאה מיד האדם להתקני צילום שמופעלים מרחוק או פועלים באופן אוטונומי, בגלוי או בסתר, ממגוון נקודות תצפית, כמו צילום מהאוויר באמצעות לוויינים ורחפנים, מערכות עירוניות ברחובות הישוב, מערכות ביתיות או מוסדיות כמו מצלמות אבטחה, אביזרים אישיים כמו משקפיים ושעונים ואף מנגנוני צילום וסריקה בתוך הגוף האנושי.

גם אם מאפייניו הבסיסיים של הצילום נותרו בעינם – התבוננות ממוקדת והנצחת הרגע, גברו יכולות הצילום המידי, כאן ועכשיו. כתוצאה מכך התעצמו גם אפשרויות השימוש בתצלומים, החל מצילום לצורך הנאה ושיתוף, ועד פרסום והפצה של התצלומים לצורך העברה מגמתית של מסרים תוך מניפולציה, ביום, עיוות, זיוף, לצורך הסתה, ניצול ופוגענות.

המצלמה בעידן הדיגיטלי מתפקדת ככלי רב עוצמה בעל השפעה רבה על אנשים, השפעה אישית, חברתית ותרבותית. בכוחו של הצילום להיטיב, אך גם לפגוע. היבטים אתיים, שהיו עד לא מזמן מנת חלקם של אנשי מקצוע כמו צלמים ואנשי תקשורת, רלבנטיים כיום יותר מתמיד לכל אדם המקליק במצלמה. זאת, מעבר להתייחסות לחוק ולכללים מקצועיים, שבאים להגן על שימוש בלתי הוגן ופוגעני בתצלומים. המפתח לדיון האתי, גם בצילום, הוא כבוד האדם באשר הוא. השאלה המהותית בעידן הדיגיטלי הייתה לפנינו ורלוונטית גם כיום: מה אנו יוצרים באמצעות המצלמה, מה אנו מביעים, איזה מסר מעבירים, עד כמה אנו מביעים התעניינות בבני האדם ומתחשבים בהם, אילו השלכות אנו גורמים בעצם מה שאנו מתעדים ומשאירים בעולם, ועד כמה אנו מודעים לנוכחות המצלמת שלנו, לשמירה על עצמנו, ולשמירה על כבוד האחר.

האתגר הוא להעצים את המודעות האתית ולגרום לנו ל"רגע, חושבים" טרום פעולת הצילום והפרסום, במיוחד בהקשר של האפשרויות הכרוכות בצילום הדיגיטלי, בעיבודו, פרסומו והפצתו. העניין הוא להביא אותי, אותך, אותנו, להקדיש רגע של מחשבה מודעת על הרצוי, המקובל והראוי, בצילום שנעשה חלק משגרת יומנו. עצירה מושכלת שכזו יכולה להיעשות רק מתוך מודעות לסוגיות אתיות מרכזיות הנובעות מעצם הצילום, תוצרי הצילום המתפרסמים בזירה הציבורית והשלכותיהם. סוגיות אלה מהותן אנושית בסיסית

מתקוונים לאתיקה מתכוונים לטוב

שומרים על האתיקה ועושים טוב גם במרחב המקוון

הן מעבר להנחיות החוק וכללים מחייבים. רק כך נוכל לנצל באופן מיטבי את יתרונות הצילום ולהימנע מהפוגעות העלולה להיגרם בעטיו, גם אם לא במכוון. רק ראייה בהירה ומודעת אותנו כצלמים, על ההבטים הכרוכים בצילום, תוכל להביא להתעוררות אתית אישית וחברתית של התחום שנעשה חלק ממהותנו ומצלמנו.

מהות הצילום

"צילום הוא למקם את הראש, הלב והעין לאורך אותו קו ראייה. זו דרך חיים"// הנרי קרטייה ברסון¹.

כדי להבין את עומק הסוגיות האתיות בצילום העכשווי, מצאנו לנכון לסקור בקצרה את מהות הצילום, שמעצם טבעו נגזרות ממנו הסוגיות האתיות והפתרונות המוצעים.

מהות הצילום היא מפגש בין המצלם למצולם, ובין הרגעי לנצחי. הצלם מתבונן במתרחש סביב ברגע ומרחב נתונים, ומחליט לתעד מראה נבחר, הראוי בעיניו להטבעה והנצחה. באמצעות המצלמה, בהמשך ובדומה למדיה של הצילום, הופך התצלום להתרחשות מתועדת של מרחב וזמן רגעיים. הצלם הוא חלק בלתי נפרד מהסצנה המצולמת, באשר עצם בחירת נושא הצילום ואופן הצילום מבטאים הבט אישי-פנימי שלו, בין אם מדובר צילום אישי, צילום תיעודי (documentation), או צילום אמנותי ויצירתי.

הצילום הוא דימוי חלקי של האופן בו המצלם תופס את המציאות. הצלם מבנה מסגרת מקוטעת ותְחֹמָה של המראה שהעין רואה, מתמקד בסצנה צרה במרחב ובזמן, מצמצם ו/או מרחיב את הסיטואציה המצולמת, ומקפיא את הרגע החולף. כך גם בצילום של אנשים, בהם מנציחים הבעה ותנוחת גוף רגעית, שאמנם "מצמצמת" את האדם לרגע אחד, לרסיס מחייו, ואיננה מבטאת את האדם כדמות מלאה על כל רבדיה, אך מחדדת הבט מאד מסוים.

כך מתארת הצלמת והאמנית סוזן סונטאג² בספרה "On Photography" את מעשה הצילום: *"צילום משנה ומעצים את הגישה שלנו על מה כדאי להסתכל ועל מה יש לנו את הזכות לצפות. התצלום הוא 'הדקדוק של הצילום' (החוקים של שפת הצילום), וחשוב יותר, זו האתיקה של הראייה. באמצעות יצירה ושיתוף של תצלומים, אנו מחליטים באופן שיתופי על סוגי הדברים שיש להנציחם. צילום הוא גם האופן כיצד להביט על הדברים. באמצעות השיתוף אנו גם קובעים את הגבולות כיצד עלינו לראות את העולם סביבנו. זה כמו 'שוק חופשי' של רעיונות צילום: תמונות עם התוכן הטוב והפרספקטיבות הטובות יותר, הופכות פופולריות יותר (כמו באמנות, פרסומות וכדומה) ומשפיעות יותר על אחרות מתצלומים פחות איכותיים. איסוף ושמירת תצלומים הנו למעשה לאסוף את העולם... אכן צילום הוא נסיון לכידה, והמצלמה היא הזרוע המושלמת של תודעת איסוף זו. צילום הוא איסוף של רגעים חשובים מחייד (כמו אובייקטים מיוחדים, אנשים, מקומות ואירועים). אך במקום הדברים כמו שהם עצמם, אתה מקבל תצלום. הרבה יותר קל לאסוף, לשאת ולשתף באופן זה..." (Sontag, 1977)².*

עצם הכוונה לצלם הוא קודם כל להנציח חוויה, תוך ביטוי רגישות לאסתטיקה ולקומפוזיציה, ולא דוקא בקשר ישיר למניעי הצילום הקונקרטי. חווית הצילום כשלעצמה מעשירה את העולם הפנימי של הצלם, וניתן אף לומר, שעצם ההתבוננות והחיפוש אחר הנושא ה"שווה" צילום כדי לתעדו ולהנציחו, מחדד את המודעות הפנימית, את תשומת הלב למרחב הסובב, וליחסי הצלם עמו. בצילום יש את האפשרות לצאת מה"אני",

1 Philippe, A. & Jean, C. (2003). *Henri Cartier-Bresson: The man, the image & the world: A retrospective*. Thames & Hudson.

2 Sontag, S. (1977). *On Photography*. New-York: Farrar, Straus and Goroux.

לראות את הדברים מחוץ לנו, ואז גם להתייחס אליהם, ולחזור פנימה אל עצמנו – אל העצירה המודעת, הממוקדת, של התבוננות פנימה והרחבת התודעה העצמית.

בנוסף לפיתוח המודעות, הערך המוסף למשתמשי המצלמה הזמינה כיום לכל הוא גדול: הרחבת הנגישות לעולם הגלובלי, לתרבות, לאסתטיקה, לתודעה אמנותית, ליצירתיות, פיתוח יכולת התבוננות, חידוד תשומת הלב, הרחבת יכולת הביטוי, העברת מסר והשמעת קול, כמו גם פיתוח הרגישות לסובב והפוטנציאל הכרוך בכך להיטיב עם הסביבה, האדם והחברה.

כדי למצות את החיוב מטכנולוגית הצילום, שנגישה ונמצאת כיום בפועל בידי חלק גדול מכלל אוכלוסיית העולם, יש להביא למודעות את היבטי האתיקה בצילום, תחום שהתרחב מאד ונעשה רלבנטי ביותר, כתוצאה מהנגישות לצילום ואפשרויות העריכה והפרסום של תוצרי הצילום.

הצילום על קו הזמן

פחות ממאתיים שנה חלפו מאז התצלום הראשון³, ומאה ושמונים שנה מאז שהמצלמה הראשונה יצאה לשוק ואפשרה לכל אחד בעל אמצעים לצלם תמונות בגווני שחור עד לבן, על גבי לוח דק, שישמר לשנים רבות לאחר מכן. הצילום הצבעוני במצלמות ביתיות על גבי סרט צילום יצא לשוק רק לפני כיוכל שנים, ושרד זמן קצר בלבד.

המהפכה הדיגיטלית לא פסחה גם על הצילום. לפני פחות מארבעים שנה מהיום (2018) יצאה המצלמה הדיגיטלית הראשונה לשוק על ידי חברת סוני, ותוך שנים מספר, במקביל למדפסות צבעוניות ביתיות, דחקה את טכנולוגית הצילום המסורבלת, שדרשה מיומנות מיוחדת, ותיווך מקצועי בפיתוח תמונות בחנויות ייעודיות לשם כך.

אך גם המצלמות הדיגיטליות העממיות שרדו זמן קצר בלבד. עוד בשנת 2000 הוציאה חברת סמסונג לשוק את הטלפון הסלולרי הראשון שבו מובנית מצלמה דיגיטלית, שנתמכת ביישומי צילום, עריכה והפצה, ובכך ייתרה את הצורך במצלמה ייעודית, שנותרה עבור מקצוענים או אלה המעוניינים בהפקת תצלומים באיכות גבוהה יותר מאלה המופקים בטלפון האישי. מאז הפכו פעולות הצילום, העריכה והפרסום של תמונות וסרטונים, לחלק בלתי נפרד מכלל ערוצי התקשורת ומסדר היום האישי והחברתי בהן.

בעידן הנוכחי, שלהיי העשור השני של המאה ה-21, כמעט בכל הטלפונים האישיים, המצויים בידי כשליש מאוכלוסיית העולם⁴, מובנית מצלמה, שמאפשרת להפיק צילומים באיכות סבירה, וזאת ללא צורך בהבנה במושגי צילום כמו גודל תמונה, רזולוציה, תאורה, מוקד או זמן חשיפה. רוב ציבור המצלמים כיום מצלמים באופן אוטומטי, ויכולים בקלות רבה לעבד את התמונות והסרטונים ביישומים ובתוכנות גרפיות, בטלפון עצמו או במחשב. בלחיצת מקש ניתן להפיץ את התצלומים, ולהדפיסם על כל סוג מצע שעולה על הדעת.

השפעת הצילום על החברה מתחלקת לשני עינים. **העיין הראשון**, לפני כמאה שנה, בו המצלמה הפכה להתקן נגיש בשוק החופשי, אך לנחלת חלק קטן יחסית מהציבור, **והעיין השני**, שהחל בשלהי העשור הראשון של המאה ה-21, בו הצילום ופרסום התמונות בציבור, הפכו לזמינים וכמעט ללא עלות, לכל בעל טלפון סלולרי או טאבלט לסוגיו, ונעשו לחלק בלתי נפרד מהחיים ומהתרבות.

3 להיסטוריה של הצילום אבות רבים, והרעיון לשעתק דימוי אובייקט באמצעות אור נמצא בסין ויוון העתיקות. מקובל לראות את הצרפתי ניספור נייפס כממציא הראשון שהצליח ללכוד ולקבע את הדימוי האופטי שנוצר בגב קופסת הקמרה אובסקורה ב-1826 (או שנה מאוחר יותר) ששרד עד היום.

https://he.wikipedia.org/wiki/%D7%A0%D7%99%D7%A1%D7%A4%D7%95%D7%A8_%D7%A0%D7%99%D7%99%D7%A4%D7%A1

4 Number of smartphone users worldwide from 2014 to 2020. *Statista*. Retrieved June, 17, 2018 from <https://www.statista.com/statistics/330695/number-of-smartphone-users-worldwide/>

מתקוונים לאתיקה מתכוונים לטוב

שומרים על האתיקה ועושים טוב גם במרחב המקוון

האתיקה – שהיא מימוש העקרונות המוסריים לכללי התנהגות נורמטיביים המצופים מהאדם או מהקבוצה החברתית המסויימת, באה לידי ביטוי שונה בעידנים אלה: בעידן הראשון של הצילום, בו התמקד הצילום בתחומי המדיה והתקשורת הקלאסיים, התמקדו הסוגיות האתיות בתחום הרגולטורי הפורמלי של עולם הצילום, הפרסום, היצירה והאמנות, וכללו קודי התנהלות, חוקים והנחיות מקצועיות, או שהיו ענין אישי פרטי של המצלם המקצועי וסובביו. מאחר וכיום, בשלהי העשור השני של המאה ה-21, הצילום נעשה חלק בלתי נפרד משגרת חיינו ויש לו גם השפעות על האחר והחברה בחלק ניכר של הציבור, התרחבו והשתנו הסוגיות האתיות. לא מדובר בבקיאות בחוק או ציות לקוד התנהלות מקובל, אלא במודעות ומענה הולם לאתגרים האתיים הרלבנטיים לכלל החברה האנושית, כיצד להתנהל עם מצלמה אישית צמודה בכל מקום וזמן, בהקשר של צילום, חשיפה ואפשרות לפוגעות.

הצילום העכשווי והסוגיות האתיות העולות ממנו

הסוגיות האתיות שעולות מעצם הצילום, פרסום והפצה של התצלומים, נוגעות כיום לכל אדם המצלם בשגרת יומו. סוגיות אלה לא צצו בעידן הנוכחי, ואין להן קשר ישיר עם הטכנולוגיה הדיגיטלית דוקא, אך הן התעצמו ושינו פניהן עם התמורות שחלו בטכנולוגיית הצילום ובתקשורת האינטרנטית, ולכן קיים צורך להתייחסות ייחודית לאתיקה של הצילום הדיגיטלי.

גם אם נותרו בעינם מאפייניו הבסיסיים של הצילום הקלאסי המתבונן במציאות, ומנציח את הרגע מבעד לעין המתבוננת, פעולת הצילום נעשתה נגישה וקלה משהיתה אי-פעם. כך גם הגישה לתצלומים, קבלת תוצר מהיר, אפשרויות העריכה, השיתוף, ההפצה והפרסום. כיום (2018), באמצעות טלפונים ניידים אישיים, כמו גם מצלמות דיגיטליות מונחות מרחוק הפרושות בכל מקום, נוצרות מיליארדי תמונות במספר גדל והולך ובקצב מהיר ובלתי ניתן להכלה (כ-1.3 מיליארד תמונות ב-2017)⁵.

את האוכלוסייה העצומה שבידה מצלמה ניתן כיום לסווג ל-3 קבוצות: מקצוענים, חובבים, ורוב רובם של המצלמים – שהם כל השאר, המצלם כחלק משגרת החיים באמצעות המצלמה המובנית בטלפון החכם האישי הצמוד אליו. אם עד לפני כשני עשורים, הנגישות לכלי התקשורת שמפיצים ומפרסמים בציבור, הייתה נחלת צלמים ואנשי תקשורת מקצועיים, הכפופים לקודים אתיים ייעודיים, כיום (2018) כל אחד מכל מקום ובכל זמן יכול לצלם, לפרסם ולהפיץ תמונות במרחב הציבורי, בשירותים דיגיטליים וברשתות חברתיות, למעשה ללא הגבלה.

כך הגיעו החוק והאתיקה, שהיו עניינם של המקצוענים בתחום, לפתח כל משתמש במכשיר אישי לצרכי צילום ותקשורת.

יותר ויותר הופך הצילום התמים, המתעד פיסת מרחב וזמן נבחרת, לתוצר דינמי, תוך שימוש בכלים לעריכה, עיבוד, ביום, עד כדי עיוות ואף זיוף התצלום המקורי. גם אם נסכים שכל אחד רואה את העובדות באופן אישי וייחודי לו, קיים פער מודע בין מה שהצלם מתכוון להביע לבין מה שהוא חש רואה במו עיניו. יכולת הפרסום וההפצה של התצלומים העצימה בעשרות מונים את פוטנציאל הפוגעות, במודע ובעיקר, לענייננו כאן – שלא במודע. ישנה לגיטימציה ציבורית, השלמה עם המצב שלכאורה אינו ניתן לשינוי ושליטה, כשתצלום מנוצל להעברת מסרים ושימוש לרעה, והופך כלי שרת מניפולטיבי בידי גופים ואנשים בעלי כוונות מסחריות ופוליטיות, וכך גם אנשים פרטיים, שמנסים כוחם בהשמעת השקפות עולם וסדרי יום משלהם, או מנצלים את המדיה להתחשבוניות אישיות, מתוך מודעות לעוצמה של השפעת הצילום וליכולתו להשפיע ולשנות תודעה ציבורית. לתצלום אחד או סרטון יש פוטנציאל לשינוי משמעותי בתפיסת הציבור, הרבה יותר מכל מידע שמונגש באופן אחר. גם אם רוב רובן של התמונות יעלם תוך זמן קצר, גם ממדורי הפרסום

5 Heyman, S. (July, 29, 2015). Photos, Photos Everywhere. *The New York Times*. Retrieved June, 17, 2018 from <https://www.nytimes.com/2015/07/23/arts/international/photos-photos-everywhere.html>

מתקוונים לאתיקה מתכוונים לטוב

שומרים על האתיקה ועושים טוב גם במרחב המקוון

והרשתות החברתיות, וגם מהתקני האכסון של בעליהן, שכן לא ימצא בהן כל שימוש, הן עשויות להמשיך להיות נגישות ברשת לזמן ארוך בהרבה מפרק הזמן בו הן נשכחו לגמרי, ובמקרה ותמונה ישנה כזו מועלית מנבכי הרשת, גם הפרוש שיינתן לה, עשוי להיות שונה מאד מכוונת המצלם המקורי.

כיום נתפס הצילום ככלי רב עוצמה בעל השפעה על אנשים, השפעה חברתית, תרבותית, ואף השלכה על עיצוב ערכים חברתיים-תרבותיים. מכאן הופכת החשיבות של האתיקה בצילום לסוגיה תרבותית-חברתית מרכזית והנוק שעלול להיגרם כתוצאה מאי מודעות אתית, הוא גדול. על כן מתבקשת התייחסות לשאלות שאין להן מענה מוחלט. אך עם הוגנות, שכל ישר, לב נקי ללא התנחלה מראש, ניתן ליצור מערכת של כללי אתיקה והנחיות אשר אמורה לסייע לצלמים בקביעה מה מקובל וראוי לעשות או להימנע.

האתיקה בצילום היא התחשבות מודעת טרום פעולת הצילום, בנסיבות הרגשיות, הפסיכולוגיות, הפיסיות, הפוליטיות, הכלכליות, התרבותיות או החברתיות של נושא ומושא הצילום. עם כל זאת, יש להדגיש, שמהות האתיקה האישית והבינאישית איננה ייחודית לצילום דוקא. אין הכרח שלצלם מזדמן או חובב יהיה ידע קונקרטי מוסדר, אודות חוק וקודים אתיים ייעודיים לצילום. שיקול דעת לפני כל פעולה הקשורה גם בצילום, האם ובאיזו מידה היא ראויה, או עלולה להיות בה פוגענות כלשהי, בעת הצילום, העריכה או הפרסום בציבור - הוא אבן הפינה גם לסוגיה זו.

לצורך הדיון כאן, אנו מתמקדים בקהל הרחב שמצלם להנאתו במצלמה האישית שבידיו, ומכאן נדון בנושאים האתיים הרלוונטיים בעיקר למגזר מצלמים זה.

ניתן למקד את מתווה הסוגיות האתיות בצילום במספר ערוצים מרכזיים, כאשר גם סוגיות הפרסום וההפצה משולבות בהם:

א. צילום – קליק עם המציאות?

ב. תצלומים - בין עיבוד למניפולציה

ג. פלגיאט

ד. צילום אנשים ופרסום התצלום

ה. צילומים של קטינים

ו. "סוף הדרך" - שובל דיגיטלי של תצלומי נפטרים

א. צילום – קליק עם המציאות?

פעולות צילום בסיסיות רבות הן מיסודן ספונטניות ומכונות גם "צילום חיי", בשונה ממצב בו הצלם מתכנן, מביים ושולט בהבטים הקשורים באובייקט המצולם, בסביבתו, בתאורה וכדומה. השאלה הבסיסית הראשונה בהבט האתי היא האם הצילום מייצג את "המציאות האובייקטיבית" – את מצב הדברים הקיימים כפי שהם באמת, בניגוד לתפיסה - "צילום תמיד משקר"⁶, או "הצילום אינו מייצג מציאות אובייקטיבית, אלא את השקפת הצלם"⁷. טענות דומות נמצא, אגב, גם בעולם הציור לדורותיו. חוקרי אמנות

6 Mason, J. E. (17 March 2010). How Photography Lies, Even When It's Telling the Truth: FSA Photography & the Great Depression. *JOHN EDWIN MASON: DOCUMENTARY, MOTORSPORTS, PHOTO HISTORY*.

http://johnedwinmason.typepad.com/john_edwin_mason_photogra/2010/03/how_photography_lies.html

7 Share, J. *Camera Always Lies/ Breaking the Myth of Journalistic Objectivity*. CML. Center for Media Literacy. <http://www.medialit.org/reading-room/camera-always-lies#bio>

מראים כיצד פגמי ראייה בקרב ציירים מהמאות הקודמות (אסטיגמציה, עכירות, עיוות גוונים ועוד), באים לידי ביטוי בעיוות הסצנה המציאותית שהם ציירו.⁸

"תצלום הנו הוכחה שאין עליה עוררין שקרה דבר מה. התמונה עלולה לעוות, אבל תמיד יש הנחה שמשוה קיים, או היה קיים, שהוא כמו בתמונה. למרות שצולם ניתן למניפולציה (והרבה) – הוא איננו בדיה מוחלטת! תצלומים, אפילו ערוכים מאד (או אף מוזרים באמת), אמינים במה שמשתקף מהם שיסכימו עליו מרבית האנשים, כי הם אומרים משהו על המציאות שהיתה מול מצלמה. כך גם האופן בו אנו מציגים עצמנו באינטרנט בהסתמך על חלק של תצלום, שאומר משהו אמתי עלינו ועל הניסיון שלנו" (Susan Sontag).⁹

ביכולת הראיה וההתבוננות שלנו, ישנו חיבור הקרוב ביותר למציאות. כך תצלום משמש גם ראייה קבילה בבית משפט. אך הנחת "המציאות" מופרכת מלכתחילה, מאחר ו"המציאות" היא מצב הדברים כפי שהם נתפסים במפגש הייחודי עם האדם המסויים המתבונן בהם, בחושיו הוא ובתפיסתו את הדברים. כך שבעצם מעשה הצילום יש ביטוי למציאות הסובייקטיבית של המצלם, החל מהאופן בו בוחר הצלם לצלם, במודע או לא במודע: בחירת אובייקט הצילום, אופי ההתרחשות, הרקע, נקודות מבט, מרחק, פרספקטיבות צילום, זווית צילום, רוחב הפריים – מה יכלול בו ומה לא, כולל אמצעים נוספים המשפיעים על ראיית המציאות כמו תאורה מלאכותית ובימוי הסיטואציה. למשל, צילום ממבט הנמלה לצורך האדרה, או צילום מרחוק/מגובה לצורך הקטנה. המציאות הסובייקטיבית נובעת גם מריבוי מבטים על האובייקט המצולם וההבנה שגם ש"התמונה הגדולה", שהיא לכאורה "המציאות כפי שהיא", גם היא איננה השלם, והיא למעשה הדברים כפי שמשתקפים בנוסח התלמודי המצוטט רבות בהקשר זה "אין מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו"¹⁰.

על כן, הטיעון הנפוץ שאין משמעות לאתיקה בצילום מאחר ו"איננו רואים את הדברים כפי שהם, אנו רואים את הדברים כפי שאנו" (Anais Nin, 1961)¹¹, הוא תפיסה שגויה ואף מסוכנת. לגיטימי להסכים עם הטענה שלא ניתן לשכפל ולתעד את המציאות כפי שהיא, אלא להביא רק רסיסים ממנה, שאינם משקפים את השלם, לא כל שכן כאשר "המציאות" משנה פניה כשהיא מעובדת באמצעים שונים, כך שאין ספק שהתצלום מבטא את המציאות הסובייקטיבית, על הבחירות שעושה הצלם המקליק על המצלמה, על המסר שהוא בוחר להעביר ועל דרך ביטוי.

תובנת תפיסת המציאות בעין הסובייקטיבית חשובה מעבר להבט האישי, מאחר ולצילום רסיס מציאות, הקפאת זמן ומרחב נתון, והוספת התצלום למאגר התמונות הגלובלי, יש ערך ציבורי, חברתי ותרבותי, ומכאן שיש חשיבות להבט הרחב של המודעות האתית בצילום כערך וכמסר תרבותיים, ששינו פניהם בתפוצה הרחבה של התצלומים בעידן הדיגיטלי.

סוגיית האתיקה של שגרת הצילום בחיי היומיום של האזרח הדיגיטלי, אינה אמורה להתמקד בשאלה אודות אמת או מציאות. הצלם חופשי מדיווח תיעודי (אלא בצילום שזה ייעודו), וראוי כי גם המתבונן יכבד את הבחירה וההחלטה של הצלם באשר לנושא הצילום ודרך ביטוי. בהקשר זה, אחד הכישורים החשובים לפתח בעידן הדיגיטלי, לשם העצמת המודעות האתית, הוא אוריינות חזותית ויכולת קריאה מושכלת של כל סוג

⁸ Anderson A. (June 21, 2018) How eye disorders may have influenced the work of famous painters. *The Conversation*. <https://theconversation.com/how-eye-disorders-may-have-influenced-the-work-of-famous-painters-92830>

⁹ Sontag, S. (1977). *On Photography*. Picadir USA. Farrar, Straus and Goroux, New-York

¹⁰ אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: אין מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו. [תלמוד בבלי, ברכות דף נה/ב]

¹¹ Nin, A. (1961). *Seduction of the Minotaur*. Ohio USA: Swallow Press.

סקסט חזותי¹², ובהקשר של צילום – זיהוי רעיון הצילום, מטרת הצלם, משמעות התצלום, פלטפורמת הפרסום, והתייחסות ביקורתית לאופי המסר והשלכותיו הצפויות.

ב. תצלומים - בין עיבוד למניפולציה

שינוי תצלומים נעשה עוד בשלב מוקדם בהיסטוריה של הצילום, במיוחד בתחום העיתונאות והתקשורת. כבר מראשית הצילום נעשו התערבויות בטכניקות שונות בזמן הצילום ובתהליכי הקיבוע של התצלום לתוצר גמור, כגון העלמת פרטים, שינוי וסינון גוונים ועוד. בעידן הדיגיטלי, עיבוד ועריכה של תצלומים דיגיטליים הפכו לפעולות שגרתיות, באמצעות תוכנות, כלי עריכה מתקדמים בתוכנות גרפיות שונות, ויישומים ייעודיים הזמינים כיום במרבית המצלמות.

כפי שתיארנו למעלה, ההנחה הבסיסית ללגיטימציה לעיבוד תצלום היא שצילום ממילא אינו משקף "באמת" את הסצנה המצולמת כפי שהיא "במציאות", בדומה לפעולת מערכת הראייה האנושית, בה המוח האנושי מפענח או משלים פרטים כפי שהוא מצפה לראות, ומתעלם מפרטים רבים אחרים שלא משרתים את מטרתו. בנוסף לבחירת דרך הראייה הסובייקטיבית של הצלם, הוא בוחר האם לצלם באופן אקראי, האם להיות "המתבונן מהצד", לצלם באופן ישיר, או לקחת שליטה על צילום מתוכנן ומבויים.

לאחר פעולת הצילום, מאפשר עיבוד התצלום לשנות במודע את ה"מציאות" שנתפסה וצולמה בעין המתבוננת, לטשטש, לסלף, לעוות, להעלים או להוסיף מידע. לעיתים העריכה והעיבוד נעשים לצרכי אמנות יצירתית, שעשוע, הנאה או שיפור איכויות, ולעיתים נעשית מניפולציה על מנת לתעתע את הצופה תוך יצירת תחושה מוטעית שהתמונה אותנטית, בכדי להשפיע, להטות, לשנות תפיסות, לקדם אגנדה, להשיג ממון ומשאבים, לצורך חשיפה חברתית, קבלת תחושת תגמול מוחשי או נפשי ועוד. בדרך כלל לא מדובר דוקא בכוונה זדונית, אלא חוסר מודעות להשפעות או להשלכות של הפעולה.

מכאן עולות שאלות אתיות באשר לעיבוד ושינוי תמונות: האם לגיטימי לשנות תצלומים מכפי שהיו במקור? האם מצופה מהצלם לדווח על כך? מה בין עיבוד למניפולציה? ואם מניפולציה מקובלת, מה הם גבולותיה אם בכלל, והאם ניתן בכלל בעקרון לקבוע גבולות מוסכמים שנותנים מענה מעשי במרבית המקרים? השיח הציבורי בעניין אתיקה בהצגה, פרסום ועריכה של תוצרי צילום יוצר לעתים את הרושם שהבעיה היא של תקשורת ועיתונאות ממוסדת בלבד שמשתמשת בצילום (Photojournalism). ואמנם, אחד הממצאים המטרידים שנמצא בסקר רחב בקרב צלמי עיתונות (אוניברסיטת אוקספורד)¹³, שלמעלה ממחצית צלמי החדשות הודו שהם מביימים תמונות עוד בשלב הצילום עצמו. "קיים פער גדול בין כללי האתיקה שאוסרים על הצגה לבין מה שמתרחש בפועל בשטח" כותבים החוקרים במסקנותיהם, "הרעיון שעל הצלם להיות זבוב על הקיר ולא להשפיע בשום אופן על האירוע אינו מעשי". זו היא דעתם של בכירים מתחום הצילום¹⁴ וכך

12 Avni, E., & Rotem, A. (2016). Digital competence: A net of literacies. *Handbook of research on technology tools for real-world skill development*. Yigal Rosen, Steve Ferrara, and Maryam Mosharraf, editors. IGI Global. <https://www.igi-global.com/chapter/digital-competence/188988>

13 Hadland A. et al. (September, 2015). The State of News Photography: The Lives and Livelihoods of Photojournalists in the Digital Age. *University of Oxford*
<https://www.worldpressphoto.org/sites/default/files/upload/The%20State%20of%20News%20Photography.pdf>

14 Carolyn, G. (April, 12, 2018). NAB Show: Cinematographers Express Concerns About How Images Are Manipulated in Post. *The Hollywood Reporter*
<https://www.hollywoodreporter.com/behind-screen/nab-show-cinematographers-express-concerns-how-images-are-manipulated-post-1102218>

מתקוונים לאתיקה מתכוונים לטוב

שומרים על האתיקה ועושים טוב גם במרחב המקוון

גם בתחרויות צילום, שמאבדות מהיוקרה שלהם, עקב שימוש עודף בעריכת התמונה, שמשנות ללא הכר את אומנות הצילום המסורתית¹⁵. עם זאת יש להעיר שבמרבית המקרים בקרב רוב ציבור המצלמים, אין מדובר דוקא בכוונה זדונית לעבור על כללי אתיקה בסיסיים, אלא בחוסר מודעות להשפעות או להשלכות האתיות של הפעולה.

מעבר לחוק ולכללים מקצועיים, יש להשלים שקביעת גבולות שינוי תצלומים לא ניתנים להגדרה מוסכמת, לתקנות או הוראות כאלה ואחרות, אלא במסגרות מצומצמות של הקשרים. חלק גדול של המקרים נתון קודם כל לשיקול דעת אישי של המצלם ולהתאמת המסר של התצלום למטרות הצילום. מידה מסוימת של מניפולציה על תצלומים מקובלת גם בקרב גופי התקשורת והפרסום, ומתייחסת לעריכת תמונה בגבולות מוסכמים שנקבעים על ידי הארגון שמפרסם את התמונה, או ארגוני תקשורת המאגדים מספר גופי תקשורת ופרסום. אך למעשה אין בנמצא כל מסגרת שבסמכותה לקבוע הגדרות מדויקות מוסכמות גורפות, וגם אם הייתה כזו, על פי המצב בשטח כיום, ועל פי ניסיונות וקביעות מקומיות בעניין בהקשרים רבים ושונים בקרב ארגוני אמני-צילום וגופי תקשורת¹⁶, לא נראה שזה אפשרי.

על כן, האתגר המרכזי הוא העלאת המודעות להשפעות או ההשלכות של הפעולה, הן בהבט הצלם המצלם והן בהבט של המתבונן בתצלום ובמסריו.

לשם גיבוש תפיסה אתית של גבולות ערכיה ושינוי, נבחין בין שלשה סוגים של עיבוד תצלום:

עיבוד טכני - עיבוד לצורך שיקום התמונה או שיפורה, כגון: חדות, התאמת צבעים, ניגודיות, איזון בין גוונים, הבלטה, הבהרה, הדגשה, וההפך – עמעום, הסתרה, הסרת אלמנטים או פגמים גלויים ועוד.

עיבוד יצירתי - המשמש כסוגה מודרנית של אמנות או עיבוד מגמתי לשם שימוש מסחרי כגון לצורכי אופנה, פרסומת, התאמה לאגינדה אישית והעברת מסר באמצעות התצלום, באמצעים כגון "ליטוש" כדי ליצור תמונות מעניינות יותר שמתאימות למסר הנדרש, הרכבת תמונה ממספר תמונות, הוספת אלמנטים, שינוי רקע ועוד.

עיבוד מניפולטיבי – עיבוד תצלומים (גם סרטונים) במודע, לשם סילוף, עיוות, טיפול במידע בדרך ערמומית, על מנת לתעתע ולרמות את הצופה ולהשיג בכך השפעה, קידום מסר או אגינדה מסוימת.

מגבלות עיבוד תצלומים

להלן מספר מרכיבים מרכזיים להאיר ולהגביר את המודעות להבטים אתיים בכל הקשור לעיבוד ושינוי תצלומים.

1. מומלץ לשמור את התצלום המקורי, ואת המניפולציה לעשות על העתק.
2. **החסרה**: השארת רק חלק מהתמונה כתוצר סופי, מקובל בדרך כלל, בתנאי שזה נעשה כדי להבליט חלק מרכזי והסרת שאר החלקים שעלולים להסיח מכוונת הצלם. במילים אחרות, יש לשאול האם החיתוך/הסרה של חלק מהתמונה נעשה לשם מיקוד כוונת הצלם, ולא לשם סילוף הסיפור והתובנות שצופה מן השורה עשוי להסיק לו יראה את המקור.
3. **מניפולציות על חלק מהתצלום**: ככלל, לגיטימציה למניפולציות באזור אחד של תמונה שאינן מבוצעות באזורים אחרים, מועדות לכשל אתי. הקיצוניים בתחום האתיקה של הצילום מתנגדים

¹⁵ Donadio, R. (March, 4, 2015). World Press Photo Revokes Prize

<https://www.nytimes.com/2015/03/05/arts/design/world-press-photo-revokes-prize.html>

¹⁶ Photo Contest Code of Ethics. World Press Photo.

<https://www.worldpressphoto.org/activities/photo-contest/code-of-ethics>

- לשיפור סלקטיבי כזה, אך עם זאת, ישנם מקרים שנופלים בגבולות הסביר, בהם לגיטימי לשפר (הארה/חידוד/טשטוש/עיוות) אזור מסוים בתמונה.
4. **מסננות (פילטרים):** שימוש במסנני תוכנה כדי לשפר את נראות התמונה לגיטימי, עם הזהירות והמודעות הנדרשת בשאלת הכוונה שלשמה נעשה שינוי זה. המסננים משנים את ערך מרכיבי ("פיקסלים") התמונה הדיגיטלית באופנים שונים, על מנת להתגבר על עמימות כתוצאה מהבדלי תאורה ו/או עוצמה בתצלום המקורי, לשם שיפור בהירות, צבע, חידוד, עמעום, מריחה, שינוי רקע והבלטה.
5. **חיבור חלקי תצלומים:** חיבור מלאכותי של מספר תצלומים או חלקי תמונות לתמונה חדשה אחת, הם אבן שואבת למעשים לא אתיים בצילום, ובמקרים רבים נחשבים לזיוף. במקרים הולכים ורבים גם מומחים בנושא מתקשים להבחין בזיוף כשמדובר בתמונות דיגיטליות. הסיבות והצרכים לעשות זאת הם רבים ושונים, ובהבט האתי – יש להסב מודעות מה הכוונה האמתית שעומדת אחרי תצריפים מלאכותיים שכאלה.
6. **שיפוץ:** כיום ניתן בקלות יחסית "לשפץ" פרטים בתמונה, כשהאתגרים האתיים הם בעיקר בצילום אנשים. למשל, להציב דמות שלא הייתה, להסיר דמות, לשנות את יחסי ממדי הגוף, להסיר פגמים אסתטיים ואחרים וכיוצא באלה. מבחינה אתית אין בכך פסול אם זה נעשה ובמקרים בהם גם הצופים מודעים לכך או מתוך מודעות להשלכות הצפויות. למשל, פגיעה כלשהי במצולם, או להוליך שולל את הצופים שיסברו אחרת לגמרי לו היו רואים את המקור.

ג. פלגיאט בצילום

פלגיאט (plagium לטינית) הוא "גניבה" שבהקשר כאן מדובר בשימוש לא מורשה ביצירה של אחר, תוך הצגת הדברים כשלך. בעולם המדיה החברתית, פלגיאט הוא מצב שכח. רבים מאתנו, ודאי צלמים שמרבים לפרסם, הבחינו כיצד תצלום שצילמו ופורסם במדיה הציבורית, הועתק למקום אחר ברשת, בהקשר אחר, ללא ציון המקור, ורבים עוד יותר מאתנו העתיקו ופרסמו מידע או תצלום ללא ציון המקור מתוך חוסר מודעות.

לכל תצלום זכות קניין, השייכת למי שצילם אותו, או למי שזכות זו הועברה אליו. למעשה, אין להשתמש בתמונות או לפרסם תמונות ללא אישור מפורש מבעלי הזכויות, ועקרונית ההוראה, שהציבור מתקשה לעמוד בה, ובעצם לא עומד בה, היא: **לא להעתיק ללא רשות!**

לכן הדרך הבטוחה ביותר להימנע משימוש לא מורשה בתמונות ומהפרת זכויות יוצרים, היא לצלם ולהפיק תמונות באופן עצמאי – פעולה קלה יחסית לביצוע כיום. גם כשתצלום של אחר מותר לשימוש, חשוב לוודא שיוצג ללא עיוותים ובאופן שאינו פוגע בצלם או בהקשר בו מוצג התצלום. יש לתת קרדיט לצלם שזו זכותו המוסרית על התצלום, ודאי שאין לפרסמו כאילו צולם על ידי אדם אחר.

אך אין מדובר רק בהעתקה ושכפול של תצלום ללא ציון שם המקור ו/או ללא רשות. מדובר במצב בו צלם לווה רעיון של צילום, במיוחד אם הוא ייחודי ומקורי, כמו פרספקטיבה ייחודית, שימוש ספציפי של צבעים וגוונים כדי ליצור משהו מקורי וכדומה, ושינה זאת ולעיתים אף בדרך מוצלחת יותר משל הצלם המקורי. מדובר לא רק בניסיון לקבל השראה, אלא לעשות את אותו הדבר בצילום אחר, כגון פורטרטים, נוף וצילום אופנה. הסוגיה היא האם חיקוי ושינוי מסוים של הרעיון הוא אתי או נחשב כפלגיאט? במקרה של קבלת השראה הקרובה מאד למקור, ראוי לתת לפחות קרדיט לצלם המקורי.

בעקרון, שינוי תמונה שאין לך זכות יוצרים עליה, כמו גם פרסום והפצה של תמונה שלא אתה צלמת כרוך בסוגיות שמצויות בחוק זכות היוצרים. ניתן למצוא [מידע מקיף בנושא כאן](#) (עברית)¹⁷. עם זאת יש לזכור, שבפרסום במדיה ושירות חברתי ברשת, סוגיות השימוש בתמונה מורכבות עוד יותר, כמו למשל הפצה על ידי שיתוף תמונה לא שלך, המצויה בגבולות הפייסבוק – מותרת, אך חוק זכות היוצרים, הגובר גם על תנאי שימוש של שירות שסותר אותם, אינו מתיר שימוש כלשהו בתמונה שהופצה ב"שיתוף" בגבולות הפייסבוק, אלא לצפות בה בלבד.

מבחינה אתית כמו גם חוקית – מומלץ לוותר עד כמה שניתן על פעולות כאלה, ואם ההעניקה של תצלום שלא שלך, נעשה ביישום כלשהו, יש להכיר את הוראות היישום ("תנאי שימוש") המדויקות בנושא זה.

ד. צילום אנשים ופרסום התצלום

"חשוב יותר שיהיה לך 'קליק' עם אנשים מאשר 'להקליק' על המצלמה" / אלפרד אייזנשטדט¹⁸

צילום אנשים מהווה **מפגש אנושי**. בתהליך הצילום נוצרת אינטראקציה בין המצלם למצולם, הצלם נכנס לתוך חיי המצלם ומשפיע באופן כלשהו עליו. צילום אנשים בכלל ופורטרטים בפרט הוא נושא מרכזי בתולדות הצילום לדורותיו, שנעשה לסוגיה אתית מרכזית בעידן הנוכחי. בכל מצב שיש בו אינטראקציה אנושית, יש מקום חיוני למודעות אתית - לצורך להתחשב בכל אדם באשר הוא, לכבד את החופש שלו להיראות בציבור כרצונו, כמו גם לשמור על פרטיותו.

בצילום אנשים, בין אם מוכרים או זרים, ואף בצילום סלפי - דיוקן עצמי מצולם, יש לזכור שבעצם אחזקת המצלמה יש לצלם יתרון מובהק של שליטה וכוח, והמצולם מצוי בעמדת נחיתות, בצד הנחשף והפגיע. על כן לצלם יש אחריות כלפי המצלום, ועליו לשקול את מידת השמירה על כבודו, וודאי להימנע מכוונה לפגוע בו, לבזות או ללעוג. יש להקפיד שנקודת המוצא תהיה שהמצולמים אינם רק חפץ אסתטי, או דמות שקופה, שלא הייתה מעורבת בהחלטות הצלם, ובגלגולי השימוש בתצלום לאחר מכן.

כך מתייחסת צלמת לכבוד המצלומים שלה: **"טכניקה טובה ככל שתהיה אינה מאפשרת ההתבוננות במרחב של האחר מתוך כבוד אליו. היכולת לצלם אובייקט היא מתוך רגע המפגש המאפשר מגע שיש בו הסכמה ומוכנות הדדית. אני מכבדת את דרכו ובחירתו של כל אחד, עבורי צילום אינו עניין טכני, נהפוך הוא, שימוש באובייקט צילומי למטרת הצלם לוקח את חרותו מהמרחב האישי השמור לעצמו, אל צרכי האישיים של הצלם ורצונו להשיג את שלו."**¹⁹

לא רק אנשים מפורסמים חשופים להפצת תצלומיהם בעל כורחם, גם אנשים פרטיים ואף צעירים עלולים לגלות את תצלומיהם מתפרסמים ברשת. החוק בישראל אינו אוסר צילום או פרסום תצלום ב"רשות הרבים", כל עוד הצילום אינו פוגע במצלום, וודאי אם הוא מביע את דעתו בעניין. חוק הגנת הפרטיות אוסר על צילום של אחר, מבוגר או קטין, כשהוא "ברשות היחיד"²⁰ שלו, וכן "פרסום תצלומו של אדם ברבים בנסיבות שבהן עלול הפרסום להשפילו או לבזותו". רק במקרה בו המצלום הסכים לפרסום תמונתו שצולמה ב"רשות היחיד", זו לא תהווה פגיעה בפרטיות (חוק הגנת הפרטיות, התשמ"א, 1981).

17 בנארי, ג'. (7 בפברואר 2018). סליחה, של מי הצילום הזה? בלוג: **צילום מזוית אחרת**. נצפה בתאריך 17.6.18

באתר <https://gilad33.blogspot.co.il/2018/02/Law.html#comment-form>

18 <http://www.johnpaulcaponigro.com/blog/13235/22-quotes-by-photographer-alfred-eisenstaedt/>

19 מתוך פוסט של הצלמת גבי מירי שיינפלד (בפייסבוק), בו היא עונה לתגובה בה נטען שצילומי הדיוקן שהיא צילמה ברחבי העולם פוגעים בכבוד המצלומים.

20 "רשות היחיד" ו"רשות הרבים" הינם ביטויים עמומים הטבועים בחוק הגנת הפרטיות, וככאלה הם מזמנים פרשנויות וגישות שונות. בדרך כלל מדובר על מרחב פרטי, בו ניתן לצפות שפרטיותו של האדם בו תישמר כמו במתחם רכוש הפרטי, רכבו וכיוצא באלה. אך ככלל גבולות בין הרשויות הינם עניין לבתי המשפט לפסוק ולהגדיר, על בסיס עובדותיו של המקרה ומכוח הערכים הבסיסיים של החברה והמוסכמות הנהוגות בה.

אף שמקובל כי צילום ברשות הרבים אינו בגדר חדירה לרשות היחיד של המצולם, הגישה לסוגיה מתאפיינת בנטיה לעמימות, ולטווח פרשנות אישית רחב בנוגע לפגיעה אפשרית במצולם. חסידי הגישה הליברלית, מקטינים את זכות הפרט במרחב הציבורי, ומרחיבים את זכות הציבור על המתרחש בתחום המשותף. הם טוענים שכל מי שיוצא למרחב הציבורי כשהוא אחראי ושולט במצבו ואינו חסר ישע, מפגין את הייצוג היוזואלי שלו ברבים - מראהו הוא נחלת הציבור. לכן לגיטימי לצלמו ולפרסם באופן חפשי את תמונתו. חסידי הגישה השמרנית, הדוגלת בזכות האדם על מראהו ופרטיותו, יראו בכל הפרה של זכות זו כפגיעה אפשרית, ולפיכך, אין להתיר לאחר להפר אותה ללא רשות מפורשת מכל מי שמצולם בתמונה²¹. כך או כך, מנקודת הראות האתית, רצון המצולם הוא הגורם המרכזי בהחלטה האם לצלם, וודאי אם לפרסם.

בצילום של אנשים שאינם מוכרים או אינם שותפים במכוון בסיטואציה המצולמת, עולה השאלה הבסיסית האם המצולם מודע או אינו מודע לפעולת הצילום. בכל הקשור לצילום ספונטני של אנשים, המתעד דמויות אנונימיות בסביבתן הטבעית, שאינו מתבצע במטרה לצלם אדם זה או אחר, ואין מטרתו מסחרית (אף כי לא מן הנמנע שתהיה בעתיד), והוא מהווה צורת ביטוי, תיעוד ואף אמנות, ניתן לראות בעצם הצילום מעין "הסכמה שבשתיקה" מצד המצולם המבחין בצלם אך מתעלם ממנו. זאת בניגוד, למשל, לצילום פפריצי, צילום עיתונאי מסוגים שונים לצורך פרסום מסר או חויה אנושית ויזואלית, או אפילו סוגים מסוימים של צילום טבע בהיחבא, שבמרבית המקרים נעשים באופן המסתיר מתוך כוונה את פעולת הצילום מן האובייקט המצולם. על פי החוק ופרשנות משפטית לאורך עשרות השנים האחרונות, תמונות שצולמו במרחב ציבורי, כגון "צילום רחוב", שלא מתמקדות בזיהוי הדמויות, ניתן לפרסם ללא מגבלה, אך אתי יותר אם יהיו אלה אנשים שלא ניתן לזהותם. למשל, צילום מאחור, או תצלום בו הפנים לא ניתנים לזיהוי, יכול לחסוך בדרך כלל את בעיית הפרטיות, ועדיין לשקף היטב את המסר. בתצלומים בהם ניתן לזהות את המצולמים, בהם הצילום אינו מכוון לאותם אנשים, והמצולמים לא נמצאים שם במצב שעלול לפגוע בהם או להביך אותם, ניתן לפרסמן, תוך הדגשה שתמיד יהיו גם כך סיטואציות שמבחינה אתית יש לנהוג אחרת. למשל, כחלק מסיקור חדשותי שבעקרון מותר (כשסיבת הפרסום על פי החוק חשובה מזכות הקניין הפרטי של המצולם), או אם הצילום נעשה למטרות רווח שבעקרון אסור לפרסום.

סוגיה מרכזית היא קבלת רשות מהמצולם לצלם ולפרסם את התצלום. מצולם עלול להיות מובך מעצם הופעתו בציבור ללא הסכמתו בכל הקשר וסיבה, ולשם כך לא מוסרי לנפץ בחוק ו/או בפרשנות משפטית כזו או אחרת, שמצדיקה לכאורה את המעשה, אלא יש למנוע את הפרסום. ישנם סייגים חוקיים ונורמות פרסום שונים, במדינות שונות, כמו גם פרשנויות רבות לסוגיה זו, אך ככלל, פרסום בציבור ללא הסכמה אסור ועלול להיות פוגעני, ולכן יש להימנע מכך. המצב הרצוי הוא לבקש אישור מהמצולם, אם הדבר אפשרי בהקשר הקונקרטי.

באופן מעשי, קבלת רשות סבירה היא זו הנעשית במעין טכס חיזור סמוי מן העין בין הצלם/ת למצולם/ת: מפגש עין בעין, חיוך, מחווה של בקשה מזה והסכמה מזה, גילוי המצלמה לעיני המצולם לפני הצילום וכדומה. כמובן שהטוב ביותר הוא להשיג הסכמה מפורשת של המצולם, אף שלמעשה הסכמה כזאת במקרים רבים לא רלוונטית, שכן קבלת רשות מהמצולם כרוכה גם בקבלה מוכמנת של רשות שלא בהסכמה לפרסום את פניו ברבים, מה תהיה במת הפרסום, וללא מושג באיזה הקשר הוא יפורסם. בכל מקרה יש לנהוג ברגישות יתירה, לדוגמה צילום אנשים בבגד ים על חוף הים וכד'. בצילומי "ידוענים" ודמויות ציבוריות, העניין הציבורי גובר בדרך כלל על זכותם לפרטיות, אך גם כאן חשוב לשים לב על ההפרדה האתית בין רשות הרבים לרשות היחיד, וודאי להמנע אם מדובר בצילום בסתר.

עד כמה להתקרב למצולם? צלם המלחמות הידוע, רוברט קאפה²², אמר: "אם הצילומים שלך לא מספיק טובים, אז אתה לא מספיק קרוב". מאידך, קרבת יתר למצולם מבטאת מעורבות וחדירה למרחב האישי של המצולם, כך גם פרסום צילום שנעשה בזום מרחוק. התקרבות או קירוב אופטי לצורך צילום, חשובה שתהיה בתהליך איטי המבוסס על מפגש יותר אינטימי, בניית אמון וקשר, קבלת הסכמה, יצירת הווייה של "תן וקח".

המודעות לתצלום ולפרסומו ברבים עלתה מאד בשנים האחרונות, גם במקומות ואוכלוסיות שהצילום לא היה שכיח באזוריהן עד הזמן האחרון ממש. אך קבלת רשות פורמאלית, חיונית ככל שתהיה, פעמים רבות איננה מעשית. לדוגמה, כתוצאה מריבוי המצלמות בכל סביבה, כולל מערכות אוטומטיות אוטונומיות או נשלטות מרחוק, לא ניתן לעמוד באופן מעשי בדרישה הלגיטימית לקבל רשות מפורשת מכל מצולם.

אך ככל שעולה המודעות לנושא גוברת ההתייחסות לכך וניסיונות לפתרון, או לפחות למניעת חשיפת אנשים ומידע אישי אודות המצולמים שלא בידיעתם, או בעקבות התנגדותם לכך. כך למשל, בגוגל מפות/ צילום רחובות - street view - צולמו לעיתים אנשים בפתח בית או ברחוב, והחל מ- 2008 קיים מנגנון אוטומטי שמוחק מספרי רכבים ומטשטש פני מצולמים²³.

סוגיה נוספת העולה בעיקר בהקשר של תיירות מזדמנת. התשובה לכך יכולה להיות מעוגנת בהבטים תרבותיים ונורמות חברתיות. יש מקומות שאנשים יכולים להיעלב ואף להגיב באגרסיביות, יש מקומות שהם מצפים לכך, בדרך כלל תמורת תשלום כלשהו, ויש מקומות שהם אדישים לצלם, אם מתוך הרגל או אי מודעות לזכות שלהם לסרב. אך המודעות לסירוב להצטלם איננה קשורה רק למקום נידח, אלא כרוכה לעיתים בנימוקים אישיים מודעים, תלויי תרבות ותפיסות עולם, שיש לכבד ללא עוררין והתחכמויות. ישנם עדיין סיפורים על מקומות נידחים בהם המצולם מאמין שנשמתו נלקחה ממנו והועברה אל התצלום, גם אם רוב רובם של סיפורים אלה הם נחלת העבר. לעומת זאת, בגלל ריבוי הצלמים בכל מקום, גוברת המודעות לסירוב מנימוקים דתיים²⁴, טעמי צניעות או כיבוד מקום מקודש. גם צילום של אנשים בעלי ייחודיות או חריגות בנוף המוכר לנו, כמו אנשים עם סממנים דתיים, אתניים או פיזיים, ראוי לזכות לרגישות יתר ולהסכמה מפורשת, מעבר לחוק המגן על פרטיותם של חסרי ישע.

ככלל, מוטלת על הצלם האחריות של שמירת כבוד המצולם, על המרחב הפרטי שלו, על פרטיותו, ועל השלכות של כל נזק שנגרם למצולם כתוצאה מעצם פעולת הצילום. יש לגלות תשומת לב מיוחדת למצולמים קטינים (ראו בהמשך - "צילום של קטינים"), בעלי צרכים מיוחדים וחסרי ישע, צילום בארועים או טכסים אינטימיים כמו אבל, ולהבדיל שמחות ופולחן, גם אם זה נחשב מרחב הציבורי, וודאי אם מדובר במרחב פרטי, לגלות התחשבות וחמלה ולהקפיד על שמירת פרטיות בכפוף להסכמה מודעת של המצולמים. בהופעות ומיצגים ציבוריים ופרטיים, יש לברר עם האחראים במקום האם הצילום מותר.

באופן כללי יותר, גם בצילום מגמתי מתוך מטרה, כגון העצמת מחלוקת חברתית- ציבורית, יש חשיבות למודעות האתית, הכרוכה בסוגיות אתיות מורכבות, שאין, ולא יכול להיות ברגולציה כוללת מענה פרטני לכל הקשר. כך, למשל, באשר להבלטה תוך הגזמה ועיוות תופעה מסוימת, על ידי הימנעות מלהראות את הסביבה או הקשר רחבים יותר, שמעניקים מבט או פרשנות השונים ממה שהתצלום המפורסם מנסה להביע. כגון תמונה שפורסמה בערוצי החדשות, תחת ההסבר שמדובר באנשים שבורחים כדי להציל חייהם, כאשר

²² רוברט קאפה (1913-1954) אחד מצלמי המלחמות הידועים ביותר במאה ה-20, שיצר תצלומים מכוננים גם בשיח הציבורי, ממלחמת האזרחים בספרד, הפלישה היפנית לסין, מלחמת העולם השנייה בכל רחבי אירופה, מלחמת העצמאות של ישראל ומלחמת הודו-סין הראשונה.

²³ Shankland, S. (May, 13.2008). Google begins blurring faces in Street View. Cnet.

<https://www.cnet.com/news/google-begins-blurring-faces-in-street-view/>

²⁴ תופעות סרוב קטגורי להצטלם נמצא כיום במקומות רבים בעולם, גם בישראל, בקרב דתיים יהודים, מוסלמים ודרוזים.

התמונה המלאה מראה התכנסות של קבוצת צעירים שמחים שאין לה קשר "לבריחה להציל חייהם"²⁵. כאן נכנסת האתיקה באמת מידת **מהימנות הדיווח**, ומיומנות המדווח. למשל, פרסום ביוזמה פרטית של אנשים שאין להם קשר מקצועי ואחר לדיווח חדשותי פומבי, כמו בתצלומי הפגנות/ ארועים תחת רושם שגוי של ריבוי או מיעוט משתתפים, או למשל תמונת "הישראלי המזהם" של ריכוז אשפה באתר כלשהו, שעשויה להתברר אחרת, אם הצילום היה בפריים רחב יותר שמציג את הסביבה ולא רק את ערימת האשפה. כך נמצא אזרחים מצלמים, ללא מודעות וכישורי דיווח, וגם כאלה שמודעים מראש לעיוות המוצג תחת "כיסוי" נורמטיבי או חוקי כלשהם, שמפיצים סטריאוטיפים או הכללות שווא ולא ייצוג מהימן של התופעה.

יש להרחיב סוגיה זו גם לצילום מכבד של בעלי חיים. כך, למשל, בפסק דין נגד צלם טבע אשר הגיע לצלם לשמורת טבע (במקרה זה באזור מעגן מיכאל) למרות שהזהר על ידי פקחי רשות הגנת הטבע שלא לעשות כך, הורשע בבית המשפט בהפרעה לקינון הציפורים באזור מאחר וכתוצאה ממעשיו ננטשו חלקית הקינים במושבה²⁶.

בין אם הצילום נעשה בהסכמה או לאו, עולה סוגיה נוספת על רווח כלכלי מהצילום, לדוגמה: קבצן צולם ותמונתו זכתה בתחרות הנושאת פרס כספי, האם לאותו קבצן יש זכות, חוקית או מוסרית, לדרוש חלק מכספי הזכייה עבור התמונה בה הוא עצמו מצולם, בין אם נתן הסכמתו ואם לאו? רגישות רבה יש לנקוט בכל הקשור לפרסום תצלומים בזמן אמת, או סמוך לסיום הארוע, בהתרחשויות לא צפויות וטרגיות בהן נפגעים אנשים.

פוגעות מקוונת הוא תחום שהולך ומתעצם בשל הקלות בה ניתן לצלם ולפרסם תצלומים במרחב הציבורי המקוון. אתיקה בצילום ובפרסום תצלומים ותוצרים שמכילים גם תצלומים, מתייחסת קודם כל לפוגעות לא מודעת, כשהכללים והחוק בעניין זה עמומים, מורכבים וניתנים לפרשנות רחבה מדי. אם הפוגעות נעשית מתוך מודעות במטרה לפגוע, בדרך כלל למטרת שיימינג – פגיעה מכוונת של השפלה וביזוי של המצולם בציבור, הסוגיות עוברות לתחום של עבירות חברתיות וחוקתיות. דרך זו, כמובן מאליו, אינה קבילה אתית וחוקית, כמו גם הצדקות בדיעבד, וחיפוש "חוקי" להכשיר את השרץ, אך קצב החקיקה מתקשה להדביק את הפער בין הנורמות החברתיות והחוקיות אותן רוצים להנחיל, למהירות שבה משתנה המציאות בכל הקשור לצילום ופרסום תצלומים דיגיטליים. לעתים קרובות התנהגות לא אתית בפרסום, היא גם עצם מתן הרציונל שמצדיק פוגעות בעילות שונות, שרובן המכריע אינן אתיות באמת, אלא כוונה צבועה לפוגעות ואי מוסריות באיצטלה של טובת החברה, חופש המידע, זכות הציבור לדעת וכד'.

בהנחה שתצלום עומד להתפרסם ברבים, גם אם בחוג מצומצם, יש להפנים מודעות אתית, שמסתכמת בשאלה פשוטה, בהסתמך על שכל ישר, כמו קריטריון המוסריות של קאנט למשל: **האם אתה, כצלם, היית מסכים שמישהו ינהג כך בך, בבן משפחה או בחבר מהקהילה הקרובה לך?** במקרה של ספק, חשוב לקבל אישור מהמצולם, או לא להראות פנים באופן ברור המאפשר זיהוי.

דילמה אתית שעולה פעמים רבות, כרוכה במתח בין הגנה על הפרטיות, לבין "זכות הציבור לדעת". לעיתים, עומדת ההתלבטות של חשיפת מצבים או תופעות, מתוך ציפייה לשקיפות ואף בשל הזכות לדעת את המתרחש במרחב הציבורי. אנו עדים למשל, להפצת תמונות אלימות של מטפלים הפוגעים במטופליהם, סרטוני מורים המשתלחים בתלמידיהם, צילומי עבירות רכוש בזמן אמת, התנהגות לא נורמטיבית במרחב ציבורי וכד'. במקרים כאלה, עקב זמינות פרסום מיידי במדיה חברתית, ישנה נטייה להעדיף את טובת הציבור

²⁵ תמונה מקורית כפי שפורסמה בערוצי החדשות, תחת ההסבר שמדובר באנשים שבורחים כדי להציל חייהם, ולמטה התמונה המלאה, שצולמה כמה שניות לפני, שמראה שזו שובבות צעירים שאין לה קשר "לבריחה להציל חייהם". <https://www.facebook.com/EmanuelinIsrael/posts/2050719988485332>

²⁶ גנוט, ע' (1 במאי 2011). Megapixel. <https://www.megapixel.co.il/news/archive/16388>

מתקוונים לאתיקה מתכוונים לטוב

שומרים על האתיקה ועושים טוב גם במרחב המקוון

על פני הימנעות מפוגענות ושמירה על הפרטיות, אך תוך התעלמות מאפשרויות אחרות, כגון פניה לרשויות האכיפה והחוק. אך כאן אנו גולשים לתחום מורכב ואתגרי, של סוגיות רבות כגון אלה, אשר אין להן תשובות חד משמעיות גורפות, ועליהן להיפתר בשיקול דעת אתי מושכל והוגן בהקשר הקונקרטי של הצלם או מפרסם התצלום, ובמקרים יוצאי דופן ופוגעניים, לפחות בעיני המצולם – לקבל תשובה מרשויות אכיפת החוק או בבית המשפט.

צילום "סלפי"

סלפי הוא דיוקן עצמי מצולם. הצילום מתבצע כאשר המצלם אוזח במצלמה שמופנית אליו, או בדרכים אוטומטיות, ויש גם שימוש דומה באמצעות צילום מבעד למראה.

הסלפי אינו חידוש של המאה ה-21. הוא מוכר היטב בעבר, וימיו ותיקים בהרבה מימי המצלמה. במוזיאונים ובאוספים ישנים, קירות מבנים עתיקים, חפצים ומטבעות עתיקות, ניתן למצוא ציורי דיוקן עצמי, ומאוחר יותר, תצלומי דיוקן עצמי מאמצע המאה ה-19 ואילך, שהזמן הרב שחלף לא פגם בהם. ככל שאמצעי הצילום נעשו נפוצים וזולים יותר, כך התרבו תצלומי הסלפי. הצילום הדיגיטלי, במיוחד באמצעות הטלפון הסלולרי, הפך את צילום הסלפי לתופעה רחבה, והיא כיום אחת התופעות הנפוצות בכלל פעילויות הצילום, כהכרזה אישית: "אני ברשת – משמע אני קיים".

הצילום והפרסום העצמי נתונים להחלטת האדם על אופי תצלומיו, פרטיותם או פומביותם. בין אם תופסים את תופעת הסלפי כהומור עצמי, השתטות, נרקיסזם, מציצנות, אקסהיביציוניזם, אינפנטיליות או אגואיזם, ובין אם רואים בכך כלי ביטוי לגיטימי וחיובי למפגש שלנו עם עצמנו על חלקינו השונים ומגוון מופעינו. כל עוד לא נסחפים לחשיפה מוחצנת ומופגנת בהבטים גופניים, ומקפידים על שימוש מושכל ומבוקר ללא הבכה ואף פוגענות עצמית, אפשר להסכים שמדובר בסך הכל בהתמרקות מול המראה, לעתים בהומור והשתטות, כהנגדה להפטריארכליות השמרנית הסנטימנטלית, לצילום המעונב הנשלט בידי מעטים.²⁷

בהקשר האתיקה בצילום בעניין זה נציין שהאתיקה היא כיבוד רצונו של האדם המצולם לעשות ככל העולה על רוחו עם תצלומיו, והימנעות של אחרים לעשות בהם בכל הקשור לעיבוד תצלומיו, כמו שינוי, שיתוף ללא רשות ועוד.

ה. צילום קטינים

קטין, על-פי כללי המשפט הישראלי ועל פי חלק גדול של מדינות העולם, הוא אדם שטרם מלאו לו שמונה עשרה שנה. על פי החוק קטינים מצויים תחת אחריות הוריהם, הנחשבים האפוטרופוסים, ומתוך כך מוסמכים ההורים לקבל החלטות בנוגע לילדיהם, לרבות כאלו העלולות להשפיע על שלומם, זכויותיהם וחובותיהם.

סוגיית צילומי קטינים עוסקת גם בפרסומם, כלומר בהעלאת התצלומים לרשת, על ידי זרים, על ידי הוריהם, חבריהם או על ידי הקטינים עצמם. ככלל מבחין החוק בזכויות מיוחדות לקטין, מתוך הנחה שהקטין אינו בקיא בהוויית העולם, ואין לו את הניסיון ושיקול הדעת הנדרשים כדי לנהוג כאזרח בוגר וביקורתי, ולמנוע נזק לא מודע לעצמו בהווה וגם בעתיד. לכן יש צורך להעניק לקטינים, ולמידע על אודותיהם, התייחסות והגנה משמעותית יותר מזו הניתנת לבגירים.

27 שיזף, ר' (6.3.2014). למה אנו מצלמים את עצמנו? כלכליסט. נצפה בתאריך 17.6.18 באתר <https://www.calcalist.co.il/local/articles/0,7340,L-3625864,00.html>

נוכיר כי חוק הגנת הפרטיות אוסר על צילום של אחר, מבוגר או קטין, כשהוא "ברשות היחיד" שלו, וככלל אוסר על פרסום תמונות של אדם אשר עלולות לבזות או להשפיל אותו. רק במקרה בו המצולם הסכים לפרסום תמונתו, זו לא תהווה פגיעה בפרטיות. אך לגבי קטינים הסכמת הקטין לצילום ופרסום התצלום, אינה מספקת. בשל גילם, נדרשת הסכמת הוריהם - כאפוטרופסיים שלהם, לפרסום התמונות. הורים רבים מפרסמים כיום את תמונות ילדיהם ברשת, בעיקר ברשתות חברתיות. ככלל, אין הגבלה להפצת תמונות ילדיהם ברשתות החברתיות וזהו הליך לגיטימי, באשר ההורה מעוניין לשתף את סביבתו במציאות חייו, ולהתגאות בילדיו, ואין הוא משתמש בצילומים הללו לשם עשיית רווח ואין בפרסום התמונות משהו שעלול להשפיל, לבזות או להביך את ההורה או את ילדיו. אך "הלגיטימציה" להסכמת ההורים מעוררת אתגרים אתיים מהותיים²⁸. השאלות העולות הן רבות: מה בנוגע לרגשות ילדיהם בהווה כמו גם בעתיד - כשיתבגר, בהקשר לאותם תצלומים? מהם גבולות החשיפה ברשת - מתי מצב יחשב למשפיל ומבזה (לדוגמה, קטין ערום), ומתי מותר פשוט להתגאות בילדים ולשתף את תצלומיהם ברשת? ומה קורה בסכסוך משפחתי, כאשר יש חילוקי דעות בין ההורים באשר לפרסום תצלומי ילדיהם או באשר לאופי התצלומים? מה דינו של תצלום "ראוי" שהתווסף לתוך אוסף תמונות לא ראויות שהועלו קודם לכן? האם יש לדרוש מההורים לשמוע את עמדת ילדיהם טרם קבלת ההחלטה אם להעלות את התצלום? ככלל נמצא שסוגית פרסום תצלומים של ילדים ללא הסכמתם על ידי הוריהם כוללת סוגיות אתיות כהסכמה, פוגענות, חינוך לחיים, בטיחות ופגיעה אפשרית בעתיד²⁹.

דוגמה קיצונית, אך משקפת את מורכבות הסוגיה, היא תביעתה של נערה אוסטרית נגד הוריה, שבמשך שנים ארוכות העלו לפייסבוק תמונות מביכות שלה, ללא הסכמתה. גם כשביקשה מהם להסירן - הם סירבו. לטענתה, תצלומים מביכים בהם היא יושבת על האסלה או שוכבת עירומה על המיטה הפכו אותה ללעג בקרב חבריה. מאחר שהוריה סירבו להסירן, כשמלאו לה 18 פנתה לבית המשפט, בין השאר גם בבקשה לפיצוי³⁰.

סוגיות נוספות, שהדיון האתי-רגולטורי בהן רק החל, הן פיקוח הורים על ילדיהם באמצעות מעקב בזמן אמת בעזרת יישומים ייעודיים על המכשירים האישיים של הקטינים, או מצלמות הפרושות בבית, בגן³¹, בבית ספר, וכן סוגיית נגישות לתצלומים ולמידע שבהן לצד שלישי ולגורמים אחרים, שאין כל שליטה ובקרה איזה שימוש יעשה או עלול להיעשות בהן.

קיימת נורמה מקובלת, ואף פרשנות חוקית לאסור צילום קטינים ברבים ופרסום תמונות רבים, בפרסומים בהם ניתן לזהות את המצולם, בעיקר במדיות החברתיות ו/או פרסומים של בתי ספר וכד'. אך מה הגבולות בין צילום ברשות היחיד לרשות הרבים? לדוגמה, אילו מרחבים או סיטואציות בגן ילדים מהווים רשות יחיד ואילו רשות הרבים? גם כאן, התשובה היא קודם כל בשכל הישר ובמודעות אתית ששמה את טובת הילד

28 גויכמן, ר. (21 בנובמבר 2016). הורים מעלים תמונות של ילדיהם לרשת - ומפרים את פרטיותם. דמרקר. נצפה

בתאריך 17.6.18 באתר <https://www.themarker.com/technation/1.3128202>

29 Five reasons not to share your children's 'back-to-school' picture on social media. INDEPENDENT, 11 September 2016. <https://www.independent.co.uk/voices/social-media-children-pictures-parenting-back-to-school-a7236936.html>

30 Austrian teenager sues parents for posting embarrassing childhood pictures on Facebook, INDEPENDENT, 14 September 2016. <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/teenager-sues-parents-over-embarrassing-childhood-pictures-on-facebook-austria-a7307561.html>

31 למרות שהצעת חוק בעניין נדחתה בכנסת על ידי הקואליציה עוד ב-2016, גוברים הקולות (יוני, 2018) לחקיקה מחודשת בעניין. הנימוקים וההתלבטויות החוקיות והאתיות ראו: <http://www.news1.co.il/Archive/0024-D-128231-00.html>

כגורם המרכזי. זאת מתוך ידיעה שהסדרה, החוק והכללים בעניין אינם מקור לפתרון בכל סיטואציה אפשרית.

ומה עם תצלומים שמעלים הילדים עצמם או שמעלים חבריהם? הרשתות החברתיות הפכו לחלק אינטגרלי בחיי הילדים. הן מהוות פלטפורמה לקשרים חברתיים, לביטוי האופן שבו הם תופסים את עצמם, ויש להן חשיבות רבה להתפתחות זהותם והעצמתם. עם זאת השימוש ברשת טומן בחובו גם סכנות וקשיים מסוגים שונים. ילדים ובני נוער חושפים מידע רב בתצלומים, לרבות תמונות אינטימיות שעלול להיעשות בהן שימוש פוגעני על ידי צד שלישי. מחשיפה שכזו הם עלולים להיות חשופים לתופעות כגון פדופיליה, גנבת זהות ובריונות רשת (cyberbullying) עד שימוש צד שלישי במידע לצרכיו. במקרים רבים פרסום שמתחרטים עליו, משאיר "עקבות דיגיטליים", ואין כל דרך להשיב את המצב לאחור.

האתגר האתי בסוגיה זו הוא **מודעות** לנוק שעלול להיגרם מפרסום תצלומים או סרטונים של קטינים ברבים. השיח הציבורי בעניין, עוסק בדרך כלל בסוגית שמירה על הקטינים בהבטים פליליים ומשפחתיים, אך יש לקחת בחשבון גם הבטים אישיים הקשורים לקטין ולרצונו, למרות שחוקית ההורים הם אלה שקובעים. למשל, פרסום בציבור של קטין, במיוחד בגיל ההתבגרות, עלול להביך אותו מסיבות שונות כמו דימוי עצמי, חברתיות ועוד, גם אם הוא הביע את הסכמתו לצילום, ואו אולץ להסכים על ידי לחץ של הוריו או של החברה הקרובה. מעבר לחשש לפוגענות, הקטינים יתבגרו והתמונות תלווינה אותם כל חייהם, ואולי גם ברשת, ואין לאף אחד את הסמכות המוסרית להחליט מה מביך או יביך אותו בהמשך, אלא המצולם בעצמו. סוגיה נוספת היא הסוגיה של שליטת ההורים על מידע של ילדיהם. הקטין איננו ער לפוגענות העשויה להיגרם מפרסום תצלום של חבריו הקטינים, כמו גם של עצמו, כמו סלפי פרובוקטיבי שמזמין צרות בפרט, ופרסום מביך ומשפיל שלא ניתן למנוע אותו בדיעבד בכלל. כאן לא מדובר באתיקה דוקא, אלא בסוגיה אחרת של חינוך ושליטה של ההורים והסגל החינוכי בבתי הספר, על מעשיו של הקטין. הרגישות להלך על החבל הדק שמפריד בין סמכותיות ואכיפה, לבין שמירה על טובת הקטין וחופש הבחירה שלו לעשות כרצונו, ללא מניעים נסתרים של המבוגר.

1. "סוף הדרך" שובל דיגיטלי של תצלומים

"צילום זו אומנות אכזרית ואירונית. הגרירה של רגעים נתונים אל תוך העתיד, רגעים שהיה צריך לאפשר להם להתאדות עם העבר, רגעים שצריכים להתקיים בזיכרון בלבד, ושניתן להציץ אליהם רק מבעד לערפל האירועים שלאחריהם. תצלומים מאלצים אותנו לראות אנשים לפני שהעתיד הטיל את כובד משקלו עליהם, לפני שהכירו את קיצם" (קייט מורטון)³².

הצילום מנציח את הרגע החולף, אך כופה נוכחות של נצח על החי והרגעי. האתיקה מעלה סוגיות רבות בכל הקשור למידע אישי שהותיר אחריו בעל העניין בעברו, וודאי אחרי שנפטר. האם המידע האישי (להוציא זכות קניין שקבוע בחוק) הופך לציבורי באופן אוטומטי עם פטירת בעליו? מה מותר, מה אתי לעשות עם תצלומים של נפטר? הרי בתצלומים אלה, כולל מידע אישי, תכתובות וכד' בהם מעורבים אנשים אחרים. בעבר התצלומים היו מאוחסנים באלבומי תמונות בבתי פרטיים, בקופסאות ישנות בבידעם או במגרות ותיקות נשכחות. כיום "הנוכחות" של האדם נשארת בתצלומים השמורים כתמונות, יומנים וכתבים, סרטונים, שהומרו או נוצרו מלכתחילה כקבצים דיגיטליים ומאוחסנים במחשבים, בטלפונים חכמים, ב"ענן", ובפלטפורמות מדיה חברתית.

32 מורטון, ק. (2008). הערפל המתפוגג - The Shifting Fog. תרגום עברי. כנרת זמורה ביתן.

בצד התועלות ברתימת טכנולוגיות דיגיטליות למטרות של התאבלות והנצחה, מתעוררות שאלות חדשות, הנגזרות מהמתח בין כבוד המת ופרטיותו, לפקיעת הזכויות שלו עם מותו, לרבות הזכות לפרטיות.

בין השאלות המרכזיות נשאל: האם תפיסת הפרטיות "שורדת" את המוות? מה מעמדם של התצלומים הדיגיטליים אחרי מות האדם? מה דין התצלומים שהעלה במדיה החברתית? מי רשאי אחרי מותו, לתת או להגביל גישה לצפייה או אף לשימוש, ולאיזה חומרים? האם הם חלק מקניינו של המת, ולכן ניתנים להורשה? או שמא הם זכות אישית ומוגנים על ידי הזכות לפרטיות? האם הבטים לא ידועים ממורכבות האישיות והביוגרפיה, שהמנוח טרח להסתיר בחייו, ומתגלים לאחר מותו, הם נחלת הנפטר ואין לפרסמם, או שמא מותר ואף רצוי לחשוף זאת ברבים?

ככלל, החלטה על אופן פרסום מידע אישי של נפטר נעשה על ידי יורשיו החוקיים, על פי צוואתו או הסכמתו המפורשת שנעשתה עוד בחייו. אך החוק בסוגיות אלו מעורפל ונתון לפרשנות משפטית רחבה מדי כמקור למענה קונקרטי בכל הקשר בעניין. סיבוך נוסף לסוגיה הוא המרחב הדיגיטלי והרשתות החברתיות שמעצבים מחדש את העיסוק החברתי במוות ואת ההתמודדות עם אובדן. נוצרים מרחבי התאבלות שנמצאים בתווך שבין הפרטי לציבורי, בהם יכולים המתאבלים ומוקירי זכרו של הנפטר, לגישור על פערי זמן ומרחק, לעבד את תחושותיהם³³.

כבר כיום סוגיה זו מקבלת תשובות שונות אצל ספקי השירותים הוירטואליים הגדולים, וכבר כיום נמצא שמתגבשת הסדרה לנושא זה, במיוחד בידיעה שסוגיות אלה יועצמו מאד בעתיד רחוק יותר, בו יצטבר מידע אישי רב של אלה שהלכו לעולמם לפני זמן רב יחסית, ובאופן מעשי אין להם יורשים חוקיים שיביעו הסכמה לעסוק בסוגיות האתיות הרבות. למשל, האם למחוק לעד מהרשת/ מאגר כלשהו, מידע אישי של נפטרים לאחר פרק זמן נקוב? האם לפרסמו ברבים לשימוש ללא הגבלה? מה ומי יקבע האם פרסום פוגע בכבודו של הנפטר? האם לנפטר ניתן לייחס "כבוד האדם"?

נמצא שהתשובות לנושא מורכב זה משתרעות על פני תחומים רבים, והן תלויות הקשר ומקרה:

1. כמו שלאדם יש זכות לספר את סיפור חייו כפי שהוא רוצה, אמורה להיות לו גם **הזכות להישכח**, שהיא בעייתית ביותר כיום בהבט רגולטורי, עוד בחיי האדם, על פי הבעת רצונו, כמו גם אחרי מותו, בו מתגלים לעתים הבטים נסתרים באישיותו ובביוגרפיה שלו. אמנם אין התייחסות ישירה לסוגיות "לאחר מות", אך הזכות להישכח על פי רצון ובקשה מפורשת, מוטמעת כבר כיום בתקנון שמירת מידע אישי GDPR של האיחוד האירופאי שנכנס לתוקף במאי 2018, כמו גם בתקנות המידע בישראל שנכנסו לתוקף חודשים אחדים קודם לכן.
2. במידע הדיגיטלי יש שחקנים נוספים – גורמי ביניים, שהם בדרך כלל ספקי השרות, שרובם אינם נמצאים בגבולות ישראל. השליטה האפקטיבית במידע עוברת מידי מי שיש להם גישה פיזית לניירת, תצלומים, ארכיונים וכד', לידי מי שיש להם מפתח לתוכן הדיגיטלי. חברות ענק מחזיקות את המפתח לגישה לתצלומים וכל מידע אישי אחר. לחלק מהחברות יש מדיניות ברורה וכלים באמצעותם אפשר לבעלי זכות חוקית, בדרך כלל היוורשים החוקיים, לנהל את המידע הדיגיטלי לאחר מותו, אבל לחלק מהחברות אין מדיניות ברורה.
3. אחת מנקודות המוצא להתמודדות עם נושא היא כיבוד רצון המשתמשים כפי שהוגדר בעודם בחיים. כך, למשל מאפשרת פייסבוק לכל משתמש לקבוע את רצונו מראש. לפייסבוק כיום (2018) כ- 2 מיליארד משתמשים, ובכל יום מתים מעל 10,000 בני אדם בעלי פרופיל פייסבוק פעיל (2017),

33 זיכרונות דיגיטליים: גורלם של תוכן ומידע אישיים אחרי המוות. (18 באפריל 2018). *איגוד האינטרנט הישראלי*.

<https://www.isoc.org.il/freedom-of-internet/policy-papers/digital-memories>

ולא ירחק היום בו יהיו יותר פרופילים של משתמשים מתים מאשר חיים³⁴. לצד האפשרות שהפרופיל יעבור למצב הנצחה, בעל הפרופיל יכול להגדיר מה היה עתיד הפרופיל שלו עם מותו, ויכול למנות מישהו יקבל שליטה חלקית על נכסיו הדיגיטליים - איש קשר לענייני הנצחה³⁵.

4. הנטיה המסתמנת כיום של הסדרה בתחום זה מטעם המדינה היא, לחייב כל ספק שירותים ברשת לקבוע ולפרסם מדיניות בסוגיה, בכפוף לעקרונות חוקיים ואחרים של המדינה.

סיכום

הצילום בעידן הטכנולוגי של העשור שני של המאה ה-21 נעשה לחלק כמעט בלתי נפרד מהתנהלות החיים של האזרח הדיגיטלי, ומציף סוגיות אתיות שנוגעות כיום לכל אדם המצלם בשגרת יומו, עורך ומפרסם את התצלומים, כמו גם לציבור הרחב של המצלמים, בעיקר אלה שתמונותיהם מתפרסמות במרחב המקוון, לעיתים אף ללא ידיעתם או הסכמתם.

לצילום כיום לא נדרש התקן מיוחד מעבר למצלמה המותקנת בטלפון הנייד, המצוי כמעט בידי כל אחד סביבנו, ובפועל – אצל חלק גדל והולך מכלל אוכלוסיית העולם. גם אם מאפייניו הבסיסיים של הצילום נותרו בעינם, גברו יכולות הצילום המיידיות, כאן ועכשיו, ועיבוד ועריכת התצלומים, ללא צורך במיומנות מיוחדת. התקשורת המקוונת והרשתות החברתיות מאפשרות פרסום והפצה מידיים של תצלומים באינספור ערוצים ברשת. כתוצאה מכך התעצמו יכולות השימוש בו להיטיב אך גם להרע, החל מצילום לצורך הנאה ושיתוף, ועד פרסום והפצה של התצלומים לצורך העברה מגמתית של מסרים תוך מניפולציה, ביום, עיוות, זיוף, לצורך הסתה, ניצול ופוגענות. מרחב אפשרויות זה השפיע השפעה ניכרת על מהות הצילום ותרבות הצילום והציף סוגיות לא מוכרות, ודאי לא לצלמים מזדמנים, הכרוכות בכבוד האדם וזכויותיו ונוגעות בתפיסת הפרטיות, חופש הביטוי, קניין, זכויות הנצחה ועוד.

המודעות לצילום, להשלכותיו ולסוגיות האתיות שכרוכות כיום בעיסוק בצילום ובפרסום התצלומים, נעשתה אתגר אישי, חברתי ותרבותי המתווים האתיים המוצעים במאמר, נועדו לא רק לקדם התנהגות אתית נאותה ולא פוגעת, אלא להוות דוגמה להתנהגות אתית ומודל לחברה מוסרית יותר בעידן הנוכחי.

במאמר זה אנו דנים בסוגיות האתיות העולות בנושאים אלה:

- א. צילום – קליק עם המציאות? – מרכזיות האתיקה גם ובמיוחד בידיעה שצילום אינו משקף מציאות.
- ב. תצלומים - בין עיבוד למניפולציה: מה אתי, סביר והגון בעיבוד ושינוי תצלומים לשם פרסום
- ג. פלגיאט: הסוגיות האתיות והמענה החוקי לשימוש בעבודות ותצלומים של אחרים
- ד. צילום אנשים ופרסום התצלום
- ה. צילומים של קטינים
- ו. "סוף הדרך" - שובל דיגיטלי של תצלומי נפטרים

34 Hiscock, M. (June, 26). Dead Facebook users will soon outnumber the living. The loop. Retrieved June, 17, 2018 from <https://www.theloop.ca/dead-facebook-users-will-soon-outnumber-the-living/>

35 גויכמן, ר. (18 בספטמבר 2015). חיים ומוות בפייסבוק: מה יקרה עם הפרופיל ביום שאחרי? .Ynet. <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4699429,00.html>

מתקוונים לאתיקה מתכוונים לטוב

שומרים על האתיקה ועושים טוב גם במרחב המקוון

ולסיכום, תמצית התובנות:

היו מודעים לנוכחות המצלמה כמעט בכל הבט של החיים כיום, כמצלמים וכמצולמים. זכרו שצילום אנשים הוא קודם כל מפגש אנושי שבבסיסו כבוד האדם, על כן התחשבו, שמרו על פרטיות, כבדו את רצון המצולם, חופש הביטוי וגבולותיו, והיו מודעים ל"גולו" ולנצחיותו של התצלום לאחר שיצא משליטתכם ללא כל אפשרות להחזיר את הגלגל לאחור.

הצילום משקף את האופן בו אנו רואים את הדברים ובוחרים להעביר מסר, ופירוש התצלום הוא בעיני המתבונן. לכן יש להיות מודע להשלכות ולפרושים שונים של אחרים, גם אם לא התכוונתם אליהם מלכתחילה.

לצילום השפעה רבה על המתבונן. פרסמו תצלום בלב מכבד וחומל, הסתכלו על תצלום בעין ביקורתית.

ערכו שיקול דעת באשר לגבולות עיבוד ועריכת התצלומים, והימנעו ממניפולציה מגמתית. הימנעו משימוש בתצלומים ללא קבלת רשות. הימנעו מלשפוט ולקבוע מה ראוי שהמצולם צריך להרגיש, וכבדו את רצונו ללא התחכמויות וחיפוש כיסוי רגולטורי- חוקי לשם כך.

אנו מקווים כי התובנות העולות במאמר באשר לצילום וההמלצות להתנהלות אתית יאומצו בידי כל אחד ואחת רגע לפני ההקלקה על המצלמה, וודאי עם פרסום התצלום בחזקת: **רגע חושבים לפני שמקליקים!**

המאמר נכתב במסגרת **"מיזם מתקוונים לאתיקה"**, 2018. [תנאי שימוש במאמר](#) ובתוכנו

מתקוונים למדיה חינוכית בחינוך

מתקוונים לאתיקה

ראו אותנו גם בפייסבוק.

נודה להערות בונות וגם לפרגון netiqwiki@gmail.com